

„Teršėjas moka“, arba Kaip bankai atsilygins už savo klaidas

Dr. Raimondas KUODIS
Ekonomikos analitikas

Daugelio šalių mokesčių mokėtojai pagrįstai pikti – dėl bankų ir kitų finansų įstaigų užvirtos košės jie turi mokėti didesnius mokesčius, gauna mažesnę pensiją ir darbo užmokestį, nes valstybės, gelbėjusios savo finansų sistemas ir ekonomikas, biudžeto deficitus dabar turi mažinti minėtais būdais. Priešingu atveju jos bankrutuos.

Politikai puikiai savo stuburais jaučia visuomenės nuotaikas ir didėjančią spaudimą „ką nors daryti“. 2010 m. vasario žurnalo VALSTYBĖ numeryje rašiau („Gyvenimas be bankų, kokius žinojome“) apie gana radikalų kai kurių ekonomistų siūlymą, kaip ateityje išvengti finansų krizių – mums įprasti bankai iš savotiškų lošimo namų taptų vadinamaisiais ribotos paskirties bankais.

Kol kas nematyti ženklų, kad politikai ryžtųsi tokiam žingsniui – šiuo metu svarstomos priemonės, daugiau skirtos kovai su padariniais arba ateities finansų krizių nuostoliams mokesčių mokėtojams sumažinti. Tų priemonių yra bent keliolika, bet šiame straipsnyje dėmesio skirsime vienai (tiesa, seniai pamirštai) „naujovei“ – specialiam mokesčiui bankams.

Komisaro pasiūlymas iš aplinkosaugos srities

Gegužės pabaigoje Europos Sąjungos (ES) komisaras Michelis Barnier, atsakingas už vidaus rinkos reikalus, pateikė tokį siūlymą: ES šalys narės turėtų įsteigti specialius fondus, į kuriuos bankai mokėtų tam tikrus mokesčius, o sukaupti pinigai būtų panaudoti būsimų finansų krizių padariniam „išvalyti“. Komisaras, pristatydamas idėją, pasakė: „Aš tikiu principu „teršėjas moka“.

Principas „teršėjas moka“ gana senas ekonomikos moksle. Anglų ekonomistas Arthuras Cecilis Pigou (1877–1959 m.) dar XX a. pradžioje pabrėžė, kad įmonių privačios sąnaudos gali skirtis nuo socialinių sąnaudų. Jei, pavyzdžiui, įmonė teršia aplinką, socialiniai jos veiklos padariniai bus didesni už jos sąnaudas, todėl ji bus linkusi gaminti daugiau tų prekių, kurios gamybos procesas teršia aplinką, nei būtų optimalu iš visuomenės požiūrio taško. Ekonomistas pasiūlė įvesti mokestį tokioms teršiančioms įmonėms ir nuo to laiko jis vadinamas Pigou mokesčiu. Jis galėtų išspręsti perteklinės gamybos ir perteklinės taršos problemą.

Taigi, aplinkosaugininkai seniai šį principą žino ir taiko. Juo pagrįsti akcizai, aplinkos taršos mokesčiai, šiuo principu siūloma vadovautis kovojant su klimato kaita – apmokestinti šiltnamio efektą sukeliančias dujas išmetančias įmones. O kuo čia dėti kaminų neturintys ir chemikalų į aplinką neišmetantys bankai? Ogi tuo, kad jie linkę užsiimti pernelyg rizikinga veikla, jei žino, kad už padarinius mokės ne tiek jie, kiek mokesčių mokėtojai, priversti gelbėti didelius bankus. Priešingu atveju jų palikimas likimo valiai sugriautų finansų sistemą, ekonomiką ir tai būtų daug didesnė blygbė.

Kai kurie garsūs ekonomistai šią asimetriją, kai pelną pasiima privačios finansų įstaigos, o galimus nuostolius – visuomenė, vadina socializmu kapitalistams. Natūralu, kad po pastarosios krizės ore tvyro noras galų gale baigti visa tai. Vienas siūlomų būdų ir yra specialus mokestis bankams, skirtas susimokėti už galimą ateities košę.

Skurdžios pasiūlymo detalės – nežinome net mokesčio bazės

Komisaras teigia, kad specialūs fondai, renkantys bankų mokesčius, būtų naudojami ne jiems gelbėti, o žlugusiems bankams tvarkingai restruktūrizuoti ar likviduoti. Kodėl? Jeigu pinigai būtų skiriami bankams nelaimėliams gelbėti, niekur neišnyktų „moralinės rizikos“ problema: jei bankai žinos, kad bus gelbėjami (šiuo atveju ne iš biudžeto lėšų, o iš specialaus fondo), paskatos elgtis pernelyg rizikingai iš esmės liks. Bet jei fondas bus naudojamas institucijai tvarkingai uždaryti, bankų savininkų ir vadybininkų paskatos bus kitokios, nes būtent jie, o ne mokesčių mokėtojai, bus pagrindiniai pralaimėjusieji. Tik ateitis parodys, kiek pagrįstas (ar naivus) šis politikų tikėjimas.

Mokesčio bankams pasiūlymas dar gana žalias – detales turi aptarti G20 valstybių klubas, ES šalys narės, o būsimoji direktyva 2011 m. bus tvirtinama ir Europos Parlamento. Bet iš politikų pasakytų minčių jau aiškėja kai kurie iniciatyvos bruožai. Pavyzdžiui, įtakingoji Prancūzijos ekonomikos ministrė Christine Lagarde siūlo, kad pagrindinės finansų grupės mokesčių turėtų mokėti pagal jų veiklos rizikingumą. „Tai galėtume laikyti rizikos apmokestinimu“, – pasakė ji.

Logiškas pasiūlymas. Bet iškyla problema, kaip tą riziką matuoti. Akivaizdu, kad kuo didesnė finansų įstaiga, tuo didesnė „sistemine riziką“ ji sukuria. Kaip parodė pastaroji krizė, į didelio banko žlugimą rinkos ir politikai gali reaguoti labai jautriai, o į mažo gali visai nekreipti dėmesio. Tad viena galimų bankų mokesčio bazių gali būti banko turto ar išsipareigojimų dydis. O gal pelnas? Jis taip pat prieš krizę koreliavo su banko veiklos rizikingumu. Tad kokią bazę pasirinkt politikai? Kol kas nėra aišku.

O mokesčio dydis?

Kitas klausimas – kiek reikia iš tų bankų išlupti? Tarptautinis valiutos fondas, turintis didelę finansų krizių analizės patirtį, teigia, kas tokia fonde turėtų būti 2–4 proc. bendrojo vidaus produkto (BVP). Kadangi tokį fondą turės įsteigti ir ES narė Lietuva, ši suma mūsų šalyje ilgainiui turėtų sudaryti apie 2–4 mlrd. litų. Palyginkime – Lietuvos indėlių ir investicijų draudimo fonde šiuo metu yra apie 1,3 mlrd. litų.

Kai kurios šalys, nelaukdamos ilgai derinamų ES sprendimų, pačios ėmėsi iniciatyvos. Švedija, kurios bankai svarbūs Baltijos šalyse, jau įkūrė „bankų stabilumo“ fondą, į kurį moka bankai, veikiantys šioje šalyje. Anot oficialių pranešimų, švedai tikisi surinkti apie 2,5 proc. BVP per ateinančius 15 metų.

JAV žemesnieji parlamento rūmai taip pat yra parengę įstatymo projektą, kuriame numato 150 mlrd. dolerių fondą, į kurį mokėtų „didelės finansų įstaigos“ ir iš kurio būtų finansuojamas žlugusių bankų „išmontavimas“.

Kas galiausiai mokės?

Ekonomikos moksle pabrėžiama, kad mokesčių moka nebūtinai tas, kuriam mokestis skirtas. O dauguma visuomenės ir politikų mano, kad, pavyzdžiui, pelno mokestį moka kapitalistai. Deja, retai kada taip būna. Pelno mokestis dažniausiai „perkeliamas“. Pavyzdžiui, dėl tokio mokesčio darbuotojai gauna mažesnę darbo užmokesčių arba šį mokestį sumoka pirkdami

brangesnę prekę, kurios kainą, reaguodamas į mokestį, padidina kapitalistas. Kaip pasiskirsto mokesčio našta konkrečiu atveju, priklauso nuo įmonės turimos monopolinės galios.

Komisaras M. Barnier, viešai pristatydamas bankų mokesčio idėją, stengėsi pabrėžti, kad „bankų mokestis neturi būti perkeltas bankų klientams ant pečių kaip didesni komisiniai“. Kaip tai bus pasiekta, kol kas neaišku. Kad taip įvyktų, bankų akcininkai ir kreditoriai turi susitaikyti su mažesne savo investicijų grąža. Ar jie norės tai daryti? Jei nenorės, kas tada? Tai tik viena iš daugelio šios iniciatyvos baltųjų dėmių.

Kuo visa tai baigsis?

Natūralu, kad tie, kuriems gresia naujas mokestis, priešinasi. Angela Knight iš Britų bankininkų asociacijos (*British Bankers Association*) torpeduoja idėją aukštyn kojom apversdama jos autorių argumentą. Anot jos, bet koks tokio pobūdžio fondas, mažinantis banko žlugimo padarinius, didina minėtos „moralinės rizikos“ (t. y. bankų neatsakingumo) mastą ir naujų krizių tikimybę. Ji siūlo tiesiog sustiprinti esamą bankų reguliavimo ir priežiūros mechanizmą.

O štai Tarptautinių finansų institutas (*Institute of International Finance*) siūlo, kad mokestis turėtų būti taikomas „po fakto“, t. y. po krizės, nes išankstinis mokestis, kaip siūlo Europos Komisija, yra lyg bankų sąžinės švarinimo būdas – nepriekaištaukite už rizikingą veiklą, nes mes jau susimokėjome...

Šie argumentai neatrodo rimti, bet jų tikslas natūralus – arba visai išvengti mokesčio įvedimo, arba mokėti jį vėliau. Ekonomistai žino, kad „auka po kelerių metų ne tokia skausminga nei tokio pat dydžio auka šiandien“. O tada, žiūrėk, gal ir politika dėl mokesčio įvedimo pasikeis...

Tobino mokestį prisimenant

Viešai svarstomos ir kitos mokesčio bankams panaudojimo galimybės. Viena žymiausių kovos su skurdu organizacijų „Oxfam“ siūlo pasinaudoti šia proga ir įvesti pasaulinį finansų įstaigų *sandorių* mokestį. Taip ji siūlo surinkti 400 mlrd. dolerių kasmet, kurie būtų skirti neturtingų šalių aštriausioms problemoms spręsti.

Toks mokestis nėra nauja idėja. Nobelio premijos ekonomikos srityje laureatas Jamesas Tobinas 1972 m. pasiūlė valiutos keitimo operacijų mokestį, kuris, jo nuomone, stabdytų kenksmingas trumpalaikes kapitalo „ekskursijas aplink pasaulį“, prasidėjusias po „Bretton Woods“ pinigų sistemos žlugimo 1971 metais.

Nuo to laiko buvo gausybė visuomeninių organizacijų, ekonomistų ir pavienių kovos su skurdu bei ligomis trečiajame pasaulyje entuziastų pasiūlymų grįžti prie Tobino mokesčio idėjos. Šiuo metu, kai bankai kiek pabrukę uodegas dėl savo vaidmens vienoje didžiausių visų laikų ekonominių krizių, tokio mokesčio idėja kaip niekad anksčiau gali sulaukti politikų pritarimo.